

BOD PÉTER ÁKOS

Iparpolitika, fejlesztéspolitika

Visszapillantás és kitekintés

A tanulmány a fejlesztéspolitika és az iparpolitika néhány vitatott vonatkozásával foglalkozik, Mihályi Péternek a hozzáadott érték iparpolitikai alkalmazását kritizáló írására (Mihályi, 2026) reflektálva. A magyar struktúrapolitikai gyakorlat rendszerint a külső környezet változásaira reagált, a hazai gazdasági rendszer nem szándékolt következményeinek korrigálását, valamint politikai preferenciák érvényesítését szolgálta. A hozzáadott érték (GDP) evidens mérce, a tényleges fejlesztéspolitikára azonban szituációtól függő minták jellemzők. Magyarországon 2010-től a hazai bajnokok kiemelésére, a termelési volumennek és a foglalkoztatásnak a növelésére irányult a struktúrapolitika, mellőzve a termelékenységi szempontot. Hosszabb időt tekintve kimutatható, hogy a versenyviszonyok deformálása, a járadékvadászat terjedése rontja az erőforrás-allokációt, és ütemvesztéshez vezet.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: D46, F14, F60, H26.

Kulcsszavak: hozzáadott érték, fejlesztéspolitika, iparpolitika, struktúrapolitika, járadékvadászat.

Industrial policy, development policy

Retrospection and forecast

PÉTER ÁKOS BOD

The study deals with some controversial aspects of development policy and industrial policy, reflecting on Péter Mihályi's criticism (Mihályi, 2026) of the overuse of the value added in industrial policy. Hungarian structural policy practice has generally reacted to changes in the external environment, serving to correct the unintended consequences of the domestic economic system, and to enforce political preferences. Value added (GDP) is an obvious measure, but actual development policies are context dependent. In Hungary, from 2010 onwards, structural policy has focused

* A cikk a Közgazdasági Szemle szerkesztőségének felkérésére készült, és nem esett át a szokásos lektorálási folyamaton.

Bod Péter Ákos az MTA doktora, a Budapesti Corvinus Egyetem *professor emeritusa* (e-mail: petera.bod@uni-corvinus.hu).

A tanulmányra a Creative Commons CC-BY irányelvei érvényesek.

A kézirat első változata 2026. február 10-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.3.352>

on the promotion of domestic champions, and increasing production volumes and employment, neglecting the productivity aspects. The distortion of the competitive landscape and the spread of rent-seeking behaviour have demonstrably impaired resource allocation and lead to a loss of momentum.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: D46, F14, F60, H26.

Keywords: value added, development policy, industrial policy, structural policy, rent seeking.

Bevezető megjegyzések régi vitákról és szakmai konszenzusokról

Mihályi Péter elfogadottnak számító iparpolitikai nézetekkel száll vitába, különös figyelmet szentelve a hozzáadott érték fogalmának és mérésének, valamint fejlesztéspolitikai irányítúként való alkalmazásának (Mihályi, 2026).

Reflexióimat a sok lehetséges elágazást kínáló esszéjének kritikus végkövetkeztetésével kezdem, egyetértőleg:

„...Magyarországon – különösen az elmúlt másfél évtizedben – számos állami beruházásról vagy külföldi tulajdonú vállalatok költségvetési támogatásáról, hitelezéséről úgyszólván hasraütésszerűen született döntés egy végtelenen centralizált, klientúraépítésre és rövid távú érdekekre fókuszált döntési struktúrában.” (142. o.)

Ezt a megállapítását, amelyet a magyar akadémiai és elemzői közösségben sokan osztanak, magam is elfogadom.

A szakmai konszenzus léte persze óvatosságra is inthet. A cikk nyitó lapjain kételyt ébresztő jelenségként tűnik fel a hozzáadott érték fogalmának használatát és a nagy(obb) hozzáadott értékre való törekvést – mint gazdaságpolitikai célt – illető széles körű egyetértés. Jobboldali kormányprogram, szocialista párt miniszterelnök-jelöltje, radikális baloldali egyaránt mantrázza a nagyobb hozzáadott értékre való törekvést – állapítja meg Mihályi; akörül „pártokon átívelő szakmai konszenzus uralkodik”, majd figyelmeztet: „Nagyon nagy baj, hogy ez a konszenzus bizonytalan elméleti alapokra épül.” (128. o.)

Magam ennél nagyobb bajokat is észlelek a magyar fejlesztéspolitika és iparpolitika doktrínáit és gyakorlatát illetően, és a következőkben bemutatandó megjegyzéseim főként azokra irányulnak. Ám nyilván helyeslendő a bevett fogalmak, netán közheyles vagy egyenesen téves közkeletű nézetek kritikai elemzése.

A szerző nyolc témapontban taglalja, hogy miben tartja hibásnak a hozzáadott érték nagyságára alapozott állami fejlesztés- és támogatáspolitikát. Több pontnak tárgya az érték és a hozzáadott érték (mint gazdaságelméleti fogalmak) mibenléte, a hozzáadott érték statisztikai mérésének gondjai, a járadékok jelentősége. A legutolsó két témának egyike az úgynevezett mosolygörbe alkalmazhatósága, a másik pedig annak a populáris nézetnek a kritikája, amely szerint béremeléssel javítani lehetne a termelékenységet. Ez utóbbival annak nyilvánvaló logikai hibái miatt nem foglalkozom, az előző azonban megérdemel egy közelebbi vizsgáldást.

E sokféle témakör súlya, a gazdasági gondjainkat érintő relevanciája erősen eltérő. Itteni reflexióim ezért nem terjednek ki minden szakmai vonatkozásra, viszont – már csak

szerzői érintettség okán is – személyes megjegyzéseket is tartalmaznak. Maga Mihályi Péter is felvillantja döntéshozói időszakát, és a mai szakpolitikai ügyek mellett előkerül egy sok évtizeddel ezelőtti szakmai vita és az abba való bekapcsolódása. Mindez igencsak inspiráló. Írásában olyan szakmai nagyságokat idéz fel, akik immár elmélettörténeti stúdiumok tárgyai, ám ezen túlmenően munkásságuk ténylegesen benne él a közgazdasági szakma derékhadának és szeniorjainak a gondolkodásában. Az újabb generációk talán már nem mind olvasták azokat a műveket, amelyek a jó néhány évtizeddel ezelőtt pályára lépő és ma is aktív szakmabeliek olvasmányélményei voltak, ám az akkori írások valami-képpen hatnak szakmánk fogalomhasználatára, kérdésfeltevésére.

Előkerül például a marxi munkaérték-elmélet korszerűbb értelmezésével és a korabeli félpiacon magyar (kelet-európai) viszonyok közötti alkalmazhatóságával foglalkozó régebbi szakmai vita, annak résztvevői közül egyebek között Bródy András munkássága. Ez pedig e sorok íróját arra sarkallta, hogy újra elővegye Bródy műveit, így azt is, amely a modern kapitalizmus dinamikus, szinte növekedési csodát hozó időszakában kereste a fejlődés (marxi fogalommal: bővített újratermelés) hajtóerőit és azok modellezhetőségét (Bródy, 1969). Az input-output modellek felelevenítése már próbára tesz, de Bródy értelmező megjegyzései ma is relevánsak. Mint például: a modernizáció során növekszik a munkaerő újratermelésébe befektetett eszközök terjedelme (erre ma a humán tőke fogalmait alkalmazzuk). A termelékeny munkaerő „előállítás” a családban történik az állam oktatási, egészségügyi, szociális és kulturális intézményeinek közreműködésével, amiből pedig az következik, hogy a gazdasági növekedést lassítja, ha „a felhalmozást egyoldalúan az ipar és az úgynevezett »produktív« ágazatok fejlesztésére összpontosítva” tervezi meg a szocialista állam (286. o.). Ez már az 1968. évi „új mechanizmus” szellemi előkészítésének és bevezetésének a korszaka, az erőltetett iparosítás bajai fel- és beismerésének ideje.

Köszönet Mihályinak, hogy felidézi Jánossy Ferenc munkásságát. A marxi munkaérték-elmélet dogmatikai kötöttségével is birkózó Jánossy hozzájárult annak megértéséhez, hogy krízisek és háborúk után a gazdaságok miért képesek gyors helyreállítási teljesítményre, még lepusztult anyagi tőkeállomány mellett is. És ami egyaránt izgalmas: már később, normális viszonyok között miért jellemző a lassú, de trendet követő növekedési ütem. Annak kevésbé meghatározója a tőkeállomány bővülése, mint inkább a munkatermelékenység javulása, amelyre viszont hatnak a műszaki haladás, valamint a piaci és az intézményi fejlődés tényezői is.

Jánossy (1975) újraolvasásakor feltűnik, hogy mennyire nehéz volt még a kor igen tájékozott, jó szemű szakemberének is megérteni az akkor kifejlődő globalizációs viszonyokat. Az új vívmányok terjedését alapvetően országon belüli folyamatnak tetelezi, és – az akkori helyzetnek egyébként nagyrészt megfelelően – elfogadja a munkaerő helyhez kötöttségét (356. o.).

Mihályi Péter idézi Jánossytól a mély hóban gázolás szellemes metaforáját, érdekes azonban az azt megelőző eszmefuttatás is.

„Még ha el is fogadnánk egy olyan feltételezést, hogy a Föld minden országa nyitott gazdasági egység – vagyis mindegyikben csak a népesség marad országhoz kötve –, saját továbbfejlődése szempontjából egyetlen ország, mégpedig a legfejlettebb, akkor is zárt

egység maradna. Feltétlenül zártnak kellene tekintenünk, ha minden gazdasági területen úttörőként halad a többiek előtt. A legfejlettebb ország tehát e tekintetben zárt gazdasági egység, mert a termelőerők továbbfejlődése szempontjából főként saját kutatási, fejlesztési tevékenységére támaszkodhat.”

Jánossy Ferenc itt az Egyesült Államokat említi (356–357. o.). Ezt követi a Mihályi Péter által is idézett metafora:

„Ha valaki mély hóban gázolva egy menetoszlop élén halad, akkor – akár van hozzá kedve, akár nincs – mint úttörőnek állandóan friss havat kell taposnia, hacsak nem kívánja vezető szerepét másnak átengedni. Mégsem fog a mögötte haladók egyikének sem eszébe jutni, hogy esetleg azért maradt le az élenjáró mögött, mert túl kevés havat taposott.” (357. o.)

Szellemes, de mint minden metafora, pontatlan. A nemzetek nem teljesen ugyanazon a pályán haladnak, a cél felé különböző utak vezethetnek – és vajon csak egyetlen cél létezik? A követőknek valamivel könnyebb a kitaposott úton haladni, ám nem kényelmi megfontolásból maradnak az élenjáró mögött, sőt adódhat hátrány is a mások háta mögötti haladásból. És főként: itt mintha az abszolút előny gondolkörében jelent volna meg a fejlettségi libasor (élén a mindenben vezető Egyesült Államokkal), jóllehet Jánossy ismerte, sőt a művében idézte is a komparatív előnyök ricardói tanát. Annak értelmében pedig a kevésbé fejlett gazdaságok is anyagi előnyökhöz juthatnak a nemzetközi munkamegosztásból, még akkor is, ha egy másik gazdaság minden egyes területen abszolút versenyelőnyben lenne velük szemben – ami azonban extrém eset, különösen napjainkban.

Iparpolitika: politikai pótcselekvés, közjót szolgáló intervenció vagy döntéskényszer?

És ezzel eljutottunk a jelen dilemmáihoz. Kell-e, lehet-e bármit tennie a gazdaságpolitikának a fejlődés előmozdításáért? Ha valaki nemleges választ ad ezekre a kérdésekre azon az alapon, hogy az állami intervenciótól remélt előnyöket várhatóan felülmúlják az iparpolitika gyakori hibái okozta költségek és a politikai beavatkozás miatti járadékvadászat torzító hatásai, akkor csak arra számíthat, hogy tisztán a piaci interakciók alakítják a gazdasági szerkezetet és a makrogazdasági változókat.

Korunk kormányzati gyakorlatára csupán rápillantva viszont azt látjuk, hogy tiszta szabadpiaci működésre nincsen tényleges példa. A szkeptikus elemző észlel kétes, rossz és még rosszabb hatásfokú állami (sőt immár integrációs szintű) fejlesztéspolitikákat, ám ha hajlana is a minimális államot feltételező társadalmi-gazdasági modell elfogadására, ilyen jelenleg nem talál. Átfogó nagy irodalomkutatásában a Juhász, Lane és Rodrik szerzői trió arra jut: nem az a kérdés, hogy legyen-e iparpolitika, hanem, hogy az milyen legyen (Juhász et al., 2024). Önmagában az, hogy más államok valamilyen értelemben aktív gazdaságpolitikát folytatnak, szükségessé teszi a hozzájuk való viszonyulást, vagyis nemzeti, tagállami gazdaságpolitika (agrárpolitika,

iparpolitika, pénzügyi politikák) folytatását. Ezért életszerűbb azt elfogadni, hogy valamilyen szerkezetpolitikát vagy fejlesztéspolitikát mindenhol művel a kormány, akár ha passzív, védekezési alapállásból is. Abban aztán van eltérés, hogy a Jánossy-féle példa szerinti hótaposási viszonyok között vagy – elhúzódva a globális verseny-pályától – más fejlődési utakon jár.

Ha elkerülhetetlen az állami fejlesztéspolitika művelése, akkor szükségszerűen előke-rülnek a szakpolitikai kérdések: milyenek legyenek a céljai, eszközei, eredménymércéi? Amennyiben téves a cél, vagy rossz a haladás mércéje, akkor valóban baj van.

Mihályi Péter kritikája szerint elvi gond van azzal a céllal (vagy inkább mércével?), nevezetesen a hozzáadottérték-növekedéssel, amely – értékelése szerint – gyanúsán széles ideológiai/szakmai kör mélyebb alapozás nélküli, bevett tétele lett. Magam a hozzáadott érték irányítúként való alkalmazásában nem látok ugyan bajt, pontosabban nem ebben látom a bajt a magyar gazdaságpolitikai gyakorlat és az ahhoz elvi alapozást adó, szokásos utolérési, konvergálási nézetrend dolgában, ám támogatom, ha a közkeletű állításokat a kutató szakmai vizsgálat alá veti. Az utóbbi évek adatai jelzik a magyar gazdasági fejlődés lelassulását, a hasonló adottságú térségbeli országokhoz való hátracsúzásunk tényét, ez pedig különösen indokolja a bevett gazdaságpolitikai nézetek felülvizsgálatát.

Jelen viszonyaink elemzésében segítségünkre lehet korábbi ütemvesztéses korszakok, az akkor uralkodó gazdaságpolitikai irányzatok felidézése. Ezért is rezonálhat-nak a mai elemzőben az 1960-as évek reformvitái, az 1970-es évek végi szerkezetpoli-tikai, gazdaságélénkítési kampányok. Az utóbbiak különösen érdekesek mai gondja-ink ismeretében: akkor is nagyot fordult a külvilág, amire valamilyen választ kellett adnunk. Növekvő aggodalmat okozott a gazdasági dinamika gyengülése, a népgaz-dasági tervek elégtelen teljesülése, az életszínvonal-emelkedés elakadása, az államház-tartási mérleg romlása. Sajátos kihívásként élte meg a politikai vezetés, hogy a csupán kvázipiaci mechanizmus is érdemi következményekkel járt a centralizált rendszerben. A már felidézett 1968-as új gazdasági kurzus első évei ugyanis még a maguk korlá-tozott piacgazdasági eszközeikkel is szóródást hoztak a termékek rentabilitásában, a (szocialista) vállalatok nyereségességében. A konvertibilis valutában számolt export részaránya egyre nagyobb lett az óvatos külpiaci nyitás körülményei között; éppen amiatt érte sokk a gazdaságunkat, amikor az európai fejlett piacgazdaságok maguk is szerkezeti válságba estek az 1970-es évtized olajárhullámai nyomán.

Nyugaton az energia szűkössége és emiatti megdrágulása következtében felgyor-sult a miniatürizálás, az anyagtakarékosság és a szervezeti karcsúsítás folyamata. Az 1979-es második olajár-emelkedés végleg tudatosította a fejlett piacgazdaságokban, hogy a második világháborút követő több évtizedes növekedési szakasznak vége, a világpiacon új viszonyok érvényesülnek. Azok pedig kihatottak a keleti peremor-szágokkal folytatott külkereskedelem kondícióira is.

Kutatóintézeti közgazdászként magam is éreztem a termékszintű, valamint az ágazati rentabilitás változásait és azoknak a nagyvállalati körre gyakorolt szelekciós következményeit. A nemzeti jövedelem addigi növekedését lenullázta a nemzetközi cserearányok romlása. A makrogazdasági bajokra és a belső feszültségekre a kor-mány az erőforrások ismételt centralizálásával reagált, és feldolgozóipari fejlesztési

programokat hirdetett meg. A kialakult helyzetre reflektált a fejlesztéspolitikát kritizáló írásom, amelyet a pártlapoknál nyitottabb, az értelmiségi körökben olvasott *Valóság* közölt (Bod, 1981).¹

Az akkor uralkodó nézet szerint a gyors megtérülést ígérő ágazatokba, termékcsoportokba kell irányítani a szűkös népgazdasági tőkét. Az első hallásra helyes elvből következően még kevesebb jutna az infrastruktúra fejlesztésére, az oktatásra, tudományos kutatásra. Akkor még nem került be a szakmai szótárba a *közepes fejlettség csapdája*, sem pedig a *mosolygörbe*. A dollárkitermelési mutatók és a vállalati nyereségráta adatai viszont U alakú görbét adtak ki, amelynek alsó pontja a közepes feldolgozottsági tartomány közepére esett; ott volt a legkisebb a profitráta. Lehetett nagy nyereség a tartomány bal felén, a nyersanyagok kitermelésében, ahol keletkezhet bányajáradék, de ez nem a mi esetünk volt. Nyersanyagszegénységünk okán a középtől jobbra, a nagyobb bonyolultságú, feldolgozottabb és egyben profitábilisabb termékek és szolgáltatások irányába kellett volna elmozdulnunk. A korszellemtől eltérő következtetésem tehát az volt: ügyelni kell, hogy a magyar ipar ne ragadjon be az egyszerű termékek gyártójának a pozíciójába, amikor ipari forradalom zajlik a világban. Kár nagy tétet tenni közepesen képzett, közepesnél olcsóbb bérű alkalmazottakat igénylő egyszerű szakmakultúrákra, a Nyugatról könnyen átvehető tömegtermékek előállítására. Más, feldolgozottabb és így kevésbé konjunktúraérzékeny, valamint hosszabb távon rentábilisabb termékekre és szolgáltatásokra érdemes szakosodnunk. Ahhoz pedig *más és több tudás, képesség kellene, más intézmények* szükségesek. Ez bizony ma is időszerű ajánlás a gazdaságpolitika formálóinak.

Időben továbblépve: a rendszerváltozás során valóban főként a közepesen igényes termelési kapacitások veszttek oda, amelyeknek addigi támogatását a tervgazdaságok közötti árucserre és a nyugati áruexport remélt felfutása legitimálta. Az energiaárak reális szintre kerülésével, az európai környezeti normák felé való haladással viszont a túlságosan anyagigényes, nagy környezeti terheléssel járó, csak szubvencióval fenntartható ágazatok hirtelen leépültek, némileg ahhoz hasonlóan, mint ami a csekély hozzáadott értékű hagyományos iparágakkal történt az 1970-es években Nyugat-Európában. Nálunk azonban gyorsabban és sokkal szerényebb szociális támasz mellett ment végbe a folyamat. Az addig beruházott tőkeállomány jórészt odaveszett.

Ez most már valóban a múlt – gondolhatnánk. A társadalmi-gazdasági rendszer megváltozása és a nemzetközi integrálódás következtében nemcsak a gazdaság szerkezet alakult át gyökeresen, hanem az állam szerepe, a kormányzat által alkalmazható eszköztár is. Logikus azt hinnünk, hogy a korábbi iparosítási gyakorlat már az OECD-tagsággal, de legkésőbb az EU-tagság elnyerésével irrelevánssá vált.

Azt kellett azonban megtapasztalnunk (különösen a 2010-es politikai cezúrát követően), hogy visszatért, mégpedig igen aktív formában, az a fajta szektorális politika, az állam mikrogazdasági ügyekbe való rendszeres beavatkozása, amelyről pedig feltehető volt, hogy ilyesmivel magyar kormány a korábbi rossz tapasztalatokból tanulva meg az új geopolitikai keret korlátjai miatt többé nem próbálkozik. De nem így lett.

¹ A *Valóság* a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat folyóirata volt, a szerkesztőbizottságban és a szerkesztőségben olyanokkal, mint Berend T. Iván, Kőrösi József, Simai Mihály vagy Vitányi Iván.

E helyütt nincsen tér az utóbbi másfél évtized agilis állami szerkezetpolitikai működésének összefoglalására és értékelésére. Nem felmentésként, de megemlítendő: az iparpolitika az 1980-as évtizedet követően a fejlett világban háttérbe szorult ugyan, szakmai körökben „kiment a divatból”, legfeljebb a területi és a kisvállalkozói vonatkozásokra szűkült, ám a 2008-as pénzügyi válság nyomán hirtelen visszatért, és nemcsak a nagy kibocsátási veszteséget elszenvedő tagállamokban, de uniós szinten is (European Commission, 2012). Ebből következően a 2010 utáni Orbán-kormányok iparpolitikai programjai önmagukban, létükben nem váltottak ki különösebb elvi ellenállást „Brüsszelben”. Legfeljebb a nagyszámú konkrét uniós normasértés kezdett egyre több konfliktust okozni, ám uniós kötelezettségszegési eljárás más tagállamokkal szemben is folyik, így a magyar esetet eleinte lehetett csupán számossági ügynek tekinteni.

Iparpolitika: ipar és politika

A magyar gyakorlat érdemi elemzése itt most nem témánk, a Mihályi Péter által megfogalmazott kritika konkrét irányultságára tekintettel azonban érdemes kimondani, hogy a 2010 utáni kormányzati politikák a maguk kanyarjaival nem sorolhatók be az általa inkriminált hozzáadottérték-trendbe.

Az állami intervenció meghirdetett céljai ebben a másfél évtizedes időszakban sokat változtak. Eleinte leginkább a munkaerőpiaci aktivitás növelésére irányultak; egyébként – az akkori elég gyenge foglalkoztatottsági szintre tekintettel – teljesen érthetően. Amikor a hozzáadott érték közhelyes használói között Mihályi megnevez egy szocialista politikust, akinek a 2010-es programjában szerepel a munkahelyteremtés, és azon belül a nagyobb hozzáadott értéket létrehozni képes tudás- és szolgáltató ágazatok, valamint az innováció ösztönzése, akkor a tisztánlátás kedvéért hozzáteendő, hogy addigra Magyarország valóban komoly lemaradásba került a munkaképes korúak foglalkoztatási rátáját tekintve, és nemcsak a legfejlettebb országokhoz, hanem a lengyel vagy a cseh állapothoz képest is. A cseh adatok alapján született meg a híres „egymillió új munkahely” orbáni víziója, a munkahely milyenségének specifikálása nélkül; ehhez képest az idézett programelem előremutatónak minősíthető.

A 2008-as pénzügyi válság a magyar gazdaságot a térség országaihoz képest sokkal súlyosabban érintette, és ismert módon az IMF/EU általi pénzügyi kimentést tett szükségessé. A krízist követően hatalomra jutó politikai erők az ország pénzügyi kitettségének mérséklését, a gazdasági szerkezet módosítását, valamint a tulajdonviszonyok számukra előnyös átalakítását vették célba. Ám ekkor sem került elő a termelékenység-növelés, a nagyobb hozzáadott értékű fázisokat és több szolgáltató elemet tartalmazó (*smart*) termelőfolyamatok felé való elmozdulás. Ellenkezőleg: az akkor meghirdetett újraparosítás nagyon is visszahozta a rendszerváltozást megelőző évtizedekben már túlságosan is megismert „extenzív növekedés” cél- és érvrendszerét: többet kell termelni, több tőkével és több emberrel.

A 2010-ben megalakuló Orbán-kormány a külföldi működő tőke (FDI) szerepét tekintve akkor inkább tartózkodó volt, és a gyors termelésnövekedéshez szükséges

tőkeállományt elsősorban az uniós források gyorsított (következésképpen a volumenre és nem a felhasználási hatékonyságra optimalizáló) lehívásával kívánta létrehozni. A jövedelmeket illetően pedig Magyarország versenyképességi előnyeként reklámozta a „versenyképes” (értsd: nyomott) hazai bérszintet, valamint a vállalati jövedelemadóknál a nagyvonalú egyedi kedvezményeket.

Így viszont ez a termelés gyorsító célú gazdaságpolitika – habár nyílt formában nem volt kimondva, talán végig sem gondolva – kihatott a magyarországi hozzáadott érték (nemzeti jövedelem) belső megoszlására: a két termelési tényező közül a „munka” kisebb, a „tőke” nagyobb arányban részesedett a megtermelt jövedelemből.

Ezen a ponton ki kell térnünk az itt reflektált cikk kulcsfogalmára, a hozzáadott értékre. Mihályi Péter a cikk első oldalán a hozzáadott értéket (*value added*) a termelési folyamat során létrejövő értéknövekedésként definiálja: „A számvitel tankönyvi definíciója szerint a hozzáadott érték a vállalat bevételeinek és közvetlen költségeinek különbségéként számítható ki.” (126. o.) Valóban, a *vállalati bruttó hozzáadott érték = bruttó kibocsátás – folyó termelő felhasználás*. Az összes vállalat, gazdasági szervezet által létrehozott hozzáadott érték összegzése nem más, mint a bruttó hazai termék (GDP), mégpedig *termelési* felfogásban: $GDP = \Sigma \text{bruttó hozzáadott érték} + (\text{termékadók} - \text{terméktámogatások})$.

Figyelem, ez a folyó költségekkel csökkentett, azaz nettósított mutató, szemben az ipari termelés vagy a kivitel mutatóival, amelyek tartalmazhatnak halmozódást, többszöri számbavételt!

A GDP ismert módon *jövedelemként* is definiálható, a következő jövedelemelemekből:

- + bérek és keresetek
- + munkaadók társadalombiztosítási hozzájárulásai
- + vállalkozások működési eredményei
- + termelési és importadók
- termelési és importtámogatások

Végül a *végső felhasználás* tételeiből is összeállítható az országos hozzáadott érték: $GDP = \text{végső fogyasztás} + \text{bruttó felhalmozás} + (\text{export} - \text{import})$.

A GDP három módon mért nagysága elvileg megegyezik egymással. A mérés már a statisztika szakterülete. Ide annak kimondása tartozik, hogy a hozzáadott érték országos aggregálásban nem más, mint a GDP. Annak növelése pedig kétségkívül bevett, elfogadott, mondhatni, közhelyszerű célja a gazdaságpolitikának.

Kritikai elemzés természetesen irányulhatna a GDP-re, a politikusok által naponta említett mutatóra, amelyre hivatkozva hol szabadságjogokat korlátoznak, hol anyagi áldozatvállalást várnak el. Szigorú vizsgálat tárgya lehet a GDP-növelés, a gazdaságpolitika szent tehene – az viszont nyilván egy más cikket igényelne.

A Mihályi-cikkben említett statisztikai mérési nehézségeket, így például a cégek közötti transzferárazás problémáit, az értékcsökkenési leírás gyakorlati bonyodalmaid – kompetenciám korlátjai miatt – szintén átugrom. A pontos mérés egyébként valóban nagy jelentőségű, ha a vállalati, ágazati hozzáadott érték mért vagy prognosztizált nagysága szerint történe az állami erőforrások elosztása, vagyis valóban ez lenne a tényleges

iparpolitikai döntéshozatalban az „iránytű”. Egyébként az iránytű mint metafora nincs a cikkben kifejtve. Cél? A vállalati hozzáadott érték növelése az iparpolitika célja? Vagy az inkább mércéje az iparpolitikai döntéshozatal hatékonyságának?

A fejlesztéspolitikai gyakorlat mindenhol – a legsikeresebbnek ítélt esetekben pedig különösen – erősen szituációfüggő: nem követ egyetlen célt, és nem támaszkodhat egyetlen elvre, doktrínára. Ezt az idézett átfogó szakirodalom-elemzés világosan bemutatja: a mai iparpolitikák részben területi vonatkozásúak, részben a piaci tökéletlenségek és a káros környezeti hatások mérséklésére irányulnak, vagy az újonnan kifejlődő tevékenységek (*infant industry*) átmeneti(nek szánt) támogatásával szolgálják az általánosabb céljukat (Juhász et al., különösen 3.3. alfejezet, 11–15. o.). Mit is? A nemzeti jövedelem, a gazdasági teljesítmény növekedését, lehetőleg fenntartható módon.

A hozzáadott érték gyakori, szinte közhelyes szakirodalmi, publicisztikai említése („trivialitásként ismételtetett közgazdasági tétel” – 126. o.) lehet jogos megfigyelés. Nálunk viszont jó oka van annak, hogy a kutatói közösség az ipari, építőipari termelés, beruházási volumen, export vagy egyéb bruttó mutató emelkedésével nem látja megoldottnak a magasabb fejlettségi szintre jutást. Nagyon is lényeges az üzenete az olyan akadémiai munkáknak, amelyek nem általában a munkahelyek számának növelését, hanem a jobb, termelékenyebb munkahelyek létrejöttét szorgalmazzák. A hozzáadott érték mint erőforrás-allokálási mérce egyáltalán nem trivialis egy olyan országban, ahol a gazdasági dinamikát hosszú évek óta leginkább állami szubvencióval idevonzott külföldi cégek gigaberuházásaitól várják.

Tekintsünk egy több ezer milliárd forintra értékelt nagyberuházást, amelynél a tőkeköltés ötödét a magyar állam állja. Tanulságos lenne megismerni létesítésének és működésének a GDP-re gyakorolt hatását. Vannak egyfelől a bérek és keresetek, valamint a munkaadók társadalombiztosítási hozzájárulásai – ez a munkaerő részesedése az új értékből. Ezek egy része magyaroké (rezidenseké) lesz, bár mind menedzseri szinten, mind az operátorok között sok a külföldi munkaerő. Van másfelől a vállalkozás működési eredménye, amely a tőke után járó részesedés a létrehozott új értékből. Mivel a magyar állam a szubvenció fejében nem szerzett tulajdonhányadot, az a hozzáadottérték-rész mind a külföldié. A teljes képhez tartozik az elsődleges jövedelmek állami átrendezése: az adók és támogatások rendszere – az viszont minálunk messze nem transzparens. Megeshet akár az is, hogy kiemelt kormányzati partnerként egy ilyen cég a működése során semmi adót nem fizet, sőt az adók és a támogatás egyenlege számunkra negatív, vagyis ez a komponens apasztja a magyarországi GDP-t.

Figyelem, ez itt nem tőkeellenes vagy külföldi szereplőkkel szemben szkeptikus nézet, csupán annak jelzése, hogy a bruttó mutatók, termelési statisztikák alakulásából nem sok következik a gazdaságpolitika általános céljaira vonatkozóan. Elfogadva, hogy egy gigaberuházás nagyot lök az ipari termelési statisztikán, az exportvolumenen (meg persze az importon), ezeket foglalkoztat, ezeken túlmenően mégis fontos lenne ismernünk a magyar nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának mérlegét. Állami szubvenció esetén számolni kellene a véges költségvetési forráshoz tapadó haszonaldozat-költség (*opportunity cost*) létevel: hátha más hasznos célra, például az ország fizikai

vagy szellemi infrastruktúrájára, a polgárok humán tőkéjének gyarapítására, például orvosi szűrővizsgálatokra fordítva jobban hasznosulna a költségvetési forrás.

Attól tartunk, hogy ilyen számítások nem készülnek. Talán nincs is olyan eleme az államigazgatási rendszernek, ahol ilyenek készülhetnének. Csak annyit láthatunk évekig, hogy nem az arra rendelt minisztériumban (a nemzetgazdaságiban) intézik az FDI-ügyeket, sőt különös módon a külgazdasági tárca tárgyalta az energiapolitika kritikus ügyeit is.

Készültek ugyan iparpolitikai dokumentumok, legutóbb például *Magyarország versenyképességi stratégiája* címmel (Nemzetgazdasági Minisztérium, 2024). A miniszteri előszó szerint:

„A Kormány célja, hogy 2024-ben helyreállítsa, majd 2025-ben tovább növelje a gazdasági növekedést annak érdekében, hogy 2030-ra Magyarország elérje az Európai Unió fejlettségi szintjének 90 százalékát. Ehhez az szükséges, hogy a foglalkoztatási ráta elérje a 85 százalékot, a GDP-arányos beruházási ráta pedig a 30 százalékot, amelyből a vállalati beruházások adnak 20 százalékpontot.” (3. o.)

Szerkezeti vonatkozásban konzervatív:

„A gazdaságunk stabilitásában kiemelkedő szerepe van az iparnak, amely a nemzetgazdaság bruttó hozzáadott értékének 21–22 százalékát adja. Mindezek alapján nincs szükség gazdasági fordulatra, a meglévő gazdaságstratégia céljainak és eszközrendszerének finomhangolását kell megtenni.” (3. o.)

Élcelődhetnek az iparnak tulajdonított stabilizáló szerepen, amikor több éven át éppen ez az ágazat húzta vissza a gazdasági növekedést. De inkább figyeljünk a megálmodott pálya erőforrás-intenzív jellegére: nagyobb foglalkoztatási hányad (személyes véleményem: helyesen) és a beruházási hányad növelése (kérdőjellel és felkiáltójellel). A felhalmozási rátánk ügye különös: a V4-országok 20 százalék körüli GDP-arányos átlagával szemben nálunk 2016-tól 2023-ig a rendkívül magasnak számító 26–28 százalékos tartományban mozgott. Mégsem lett kiemelkedő a magyar gazdasági növekedés. Kontrasztként elmondható, hogy a román, szlovák, balti növekedési lendülethez elegendőnek bizonyult a 20 százalékos felhalmozási ráta, a lengyel pedig különösen szerény – tartósan dinamikus GDP-növekedés mellett.

A magyarországi magas beruházási ráta más megfogalmazásban: tartósan nagy tőkeigényesség. A mutató reciproka alapján elmondható, hogy ebben a gazdasági szerkezetben, ilyen erőforrás-allokáló mechanizmus mellett a beruházások átlagos termelékenysége gyenge.

E gyengeség okai sokfélék. A megelőző éveket az állami projektek kiemelkedő mértéke jellemezte, a felhalmozási ráta csúcseibeiben az állami beruházási hányadunk kétszerese volt az EU-átlagnak. Így is a magánszektor adta a beruházási teljesítmény nagyobbik felét, ám nem minden magánszereplő független az állami akcióktól, mint amilyenek a nagybefektetőknek nyújtott szubvenciók, a kiválasztott vállalatoknak jutó államilag támogatott vagy a Magyar Nemzeti Bank által nyújtott kedvezményes hitelforrások. A felhalmozást növelte az uniós források gyorsított lehívása és jó-rossz hatékonyságú elköltése.

Ilyen előzményeket követően riasztó a miniszteri vízió a magyar állami rész még magasabb szintre emeléséről, az olyan extenzív növekedésről, amely a kelet-ázsiai „kistigrisek” sajátja volt – harminc éve. Maga a meghirdetett program négy fő irányt mutat be:

1. patriotizmus, azaz a hazai termékek előtérbe helyezése a gazdaságpolitikában,
2. technológia, azaz fejlett technológiák térnyerése és elterjedése,
3. a fenntarthatóság térnyerése a gyártásban, a szállításban és a felhasznált energiában,
4. ellátásbiztonság, azaz a termelés legyen minél diverzifikáltabb hazánkban, ideértve a beszállítói értékláncokat is. (Nemzetgazdasági Minisztérium, 2024, 4. o.)

Ezek között még ennyire általános szinten is logikai ütközés áll fenn. A hazai termék (azaz termelő) védelmének célja például ütheti a modern technológiák befogadását és elterjesztését, mivel a feladat szoros nemzetközi kapcsolatrendszert feltételez, legfőképpen az uniós intézményekkel és partnerországokkal. A fenntarthatóság sem olyan ügy, amely nemzeti határok közé szorítható. A kormánydokumentumban az EU leginkább kritikai színben jelenik meg: az EU iparpolitikai törekvései között szereplő Európai Zöld Megállapodást szükségtelenül ambiciózusnak nevezi. A szövegben előfordul a hozzáadott érték kitétel is, továbbá olyan részletezettségű terv is, mint „2030-ra a célunk, hogy egy világviszonylatban is fejlett drón ökoszisztémában közel 118 ezer pilóta, 157 ezer drónnal, közel 1,5 millió repülést hajtson végre a magyar légtérben” (10. o.).

Komolyabb dokumentumokra térve, pontosan új iparpolitikai karakterük miatt érdemes megemlíteni az uniós belső piac fontos szegmensével, a tőkepiaccal foglalkozó Letta-jelentést (Letta, 2024), valamint a Draghi-jelentést (Draghi, 2024). Az utóbbi egészen odáig elmegy, hogy a termelési volumenre érzékeny járműipar és védelmi ipar esetében elő kell segíteni a vállalatok méretének összeolvadással, felvásárlással történő növelését. A kutatási és fejlesztési tevékenység uniós szinten támogatandó olyan ágazatokban, amelyekben az európai szereplők képesek a globális versenyben való helytállásra, amennyiben elérik a szükséges méret nagyságot. Az említett dokumentumnak nemcsak az iparpolitikai irányvonala, hanem új versenypolitikai felfogása is igen figyelemreméltó.

Árak, jövedelmek és versenyviszonyok

A felvillantott példák talán rávilágítanak arra, hogy a fejlesztési (szerkezeti, ipari) kormánypolitikák sokfélesége közepette Mihályi Péternek a vállalati kibocsátás mínusz termelő felhasználás kategóriájaként értelmezett hozzáadott érték széles körű felhasználása miatti aggodalma túlzott.

Ugyanakkor jó, hogy eszéjében előkerült egy olyan jelenség, amely minden gazdaságban – nálunk pedig különösen – torzítja az árak arányát, a jövedelmek eloszlását, és így rontja a társadalmi-gazdasági rend határfokát: ez pedig a *járadékvasdászat*. A témában Mihályi Péter maga is alapos kutatást végzett Szelényi Ivánnal; az egyik közös munkájuk – a jelen szerző írásával együtt – egy jó nevű folyóirat

különös körülmények között megszűnt utolsó számában jelent meg (Bod, 2018; Mihályi & Szelényi, 2018). Itteni cikkében viszont a járadékot csak a vállalati szintű hozzáadott érték igazságos mérését zavaró tényezőként hozza szóba, olyan jövedelemként, amely piaci zavarok miatt keletkezik a tökéletesen szabad versenyben elérhető (normál-) profit fölött.

A szabad verseny elvi konstrukció ugyan, az viszont nagyon is e világi jelenség, hogy az állami intervenciók rendszeresen változtatnak a fennálló versenyviszonyokon. Jó esetben – mondhatnánk – az állami iparpolitikai beavatkozás egyik célja valamely versenyzavaró körülmény kiküszöbölése vagy eltorzult piacszerkezet javítása, esetleg piacteremtés. A politikai intervenciónak azonban túlon túl gyakori esete a versenyviszonyok saját érdek szerinti formálása, így akár mesterséges állami monopóliumok létrehozása. Vagy ennél kevésbé nyilvánvaló módon beavatkozás a versenybe, például bizonyos szereplők előnyben részesítése másokkal szemben; és máris ott vagyunk, hogy az akkor és ott szokásos piaci nyereséghez képest a preferált gazdasági szereplő többletprofithoz jut – elvileg a közjó érdekében. Már akkor előáll a piactorzulás, ha a kormányzat egy szereplőt vagy egy csoportot a gyorsabb fejlődés reményében támogat, így például kedvezményes hitelben vagy tőkejuttatásban részesít, míg másokat nem, vagy ha egy stratégiainak nyilvánított piaci szereplőre a szokásosnál enyhébb munkajogi, környezetvédelmi vagy bármilyen anyagi vonatú szabályozást érvényesít.

A járadékok keletkezésének eminens példája az olyan korrupciós eset, amelynek során a korrumpáló piaci szereplő megvásárolja a döntéshozót, aki némi külön juttatásért szűkös javakhoz segíti az őt korrumpálót. Hasonló eset, ha a tisztségviselő a közjó helyett egy magánszereplőt szolgál, azt olyan helyzetbe juttatja, amellyel élve többletprofitra tehet szert.

Az előbbi szituációt jól ismerjük korábbi életszakaszunkból, a hiánygazdaság körülményei között felhalmozott emlékeinkből. Az utóbbira pedig bőségesen találni példát a „ténylegesen működő kapitalizmus” viszonyai között. A haveri kapitalizmus – amint a *crony capitalism*, *le capitalisme de connivence* elnevezések mutatják – nem helyi sajátosság. A transzparenciamutatók tanúsága alapján azonban nálunk különösen elterjedt, sőt hosszabb ideje trendszerűen romlik a helyzet, és bizonyos idő elteltével emiatt romlik a gazdaság értéktermelő képessége (Transparency International Magyarország, 2026). A magyar gazdaságban pedig kiugróan nagy, sok más nemzethez képest jelentősebb a járadékjövendelmek mértéke.

De mi e jövendelmek forrása? A nyílt korrupciós ügylet vagy a hatalmi pozíció pénzre váltása során szerzett baksis, valamint a vesztegetés, hatalommal való visszaélés révén képződő profittöbblet mögött nincs társadalmi többletérték. A korrumpált tisztségviselőnek juttatott jövedelem nem bér (az angol azt mondaná: *unearned income*). A normálprofit feletti „kaszálas” nem nyereség abban az értelemben, ahogyan a piacon befektetett és üzleti kockázatnak kitett tőke után „jár” a szokásos iparági hozam. Makrogazdasági értelemben a járadékok a munkavégzés után járó béreket, az üzleti tőke után járó hozamot rövidítik meg. Egyszerűen szólva, a bérből, fizetésből élők és a nem haveri viszonyok között működő vállalkozók állják a számlát. Ha kevesebb lenne a korrupciós, protekciós

jövedelemhányad, akkor *ceteris paribus* nagyobbak lennének a bérek, és jobbak a vállalati eredmények.²

De nincsenek változatlan feltételek: a haveri kapitalizmusban az erőforrások elosztása torzul, a gazdasági verseny szelekciós képessége romlik, sőt perverz lehet, amennyiben egy hatékonyabb szereplőt szorít ki a piacról hamis versenyviszonyok között (például „irányított” közbeszerzéseknél) egy kevésbé hatékony, ámde jól bekötött versenytárs. Így maga a nemzeti jövedelem (hozzáadott érték) sem növekszik olyan mértékben, mint kielégítő versenyviszonyok esetén.

Ezt a vonatkozást azért fontos megemlíteni, mert amikor például a magyar felhalmozási ráta mértékét, egy adott év beruházási volumenét, az építőipar teljesítményét vizsgáljuk, nem tudunk elvonatkoztatni attól, hogy a teljesítményt csak a folyó árak felhasználásával kaphatjuk meg, akkor is, ha gyanítható a hatalmas túlárazás, amely felfújja a „piaci” teljesítményt.

* * *

A rövid áttekintés alapján – noha eltérő fogalmakkal és fontossági értékekkel dolgoztunk – az itteni elemzés ugyanoda jut a hazai szerkezeti, iparpolitikai, fejlesztéspolitikai gyakorlat közelmúltjának tényeit és következményeit illetően, mint a kommentált szerzőé: a klientúraépítő, járadékvadászatot eltűrő, sőt megideologizáló, improvizatív állami intervenció nem szolgálja a társadalom fejlődését. Hosszabb távon kimutatható módon visszafogja a gazdasági teljesítményt, az új érték, a hozzáadott érték teremtésének folyamatát.

A konklúziót annál szomorúbban mondja ki az elemző, hiszen a magyar (és a térségbeli) közgazdasági iskolák mindenféle illúziókkal és tévdoktrínákkal leszámolva, túlságosan is bőséges tényadatokkal alátámasztva régen eljutottak olyan következtetésekre, amelyek ismeretében egy sor tévutat el lehetett volna kerülni.

Hivatkozások

- Bod, P. Á. (1981). Meditáció közkeletű iparpolitikai kérdésekről. *Valóság*, 24(11), 28–38.
- Bod, P. Á. (2018). Bérek, profitok és járadékok harca – magyar szemmel. *Századvég*, 88, 51–74.
- Bródy, A. (1969). *Érték és újratermelés. Kísérlet a marxi értékelmélet és újratermelési elmélet matematikai modelljének megfogalmazására*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Draghi, M. (2024). *The future of European competitiveness: A competitiveness strategy for Europe*. European Commission. https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en
- European Commission. (2012). *A stronger European industry for growth and economic recovery. Industrial policy communication update*. COM(2012)582/3. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0582:FIN:EN:PDF>

² Megeshet, hogy ennek az összefüggésnek a világos kimondása váltott ki reakciót politikai körökben, és vezetett el oda, hogy a Századvég című folyóirat 88. számát a megjelenés után a forgalomból kivonták, és a lap megszűnt.

- Jánossy, F. (1975). *A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok*. Magvető Könyvkiadó. (Első kiadás: 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.)
- Juhász, R., Lane, N., & Rodrik, D. (2024). The new economics of industrial policy. *Annual Review of Economics*, 16, 213–242. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-081023-024638>
- Letta, E. (2024). *Much more than a market*. European Council. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>
- Mihályi, P. (2026). Miért nem lehet a hozzáadott érték a fejlesztéspolitika iránytűje? *Közgazdasági Szemle*, 73(2), 125–147. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.2.125>
- Mihályi, P., & Szelényi, I. (2018). A járadék szerepe a szocialista gazdaságból a tőkés piacgazdaságba való átmenet korában. *Századvég*, 88, 5–34.
- Nemzetgazdasági Minisztérium. (2024). *Magyarország versenyképességi stratégiája, 2024–2030*. <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-versenykepessegi-strategiaja-2024-2030>
- Transparency International Magyarország. (2026). *A Korrupció Érzékelési Index 2025-ös eredményei és a korrupciós helyzet Magyarországon*. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2026/02/CPI_teljes_jelentes_2025_final.pdf

Kedves Szerzőink!

Az MTA Könyvtár és Információs Központtal együttműködve cikkeinket ellátjuk a CrossRef-nél regisztrált DOI-azonosítóval. Ezért kérjük, hogy a *Hivatkozásokban* tüntessék fel a művek DOI-azonosítóját (természetesen sokszor előfordul, hogy nincs ilyen). A DOI a következő linkre kattintva kereshető meg: <http://search.crossref.org>.

Például:

Nölke, A., & Vliegthart, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, 61(4), 670–702.

A hivatkozott tételt bemásoljuk a keresőmezőbe, a találati listából pedig kiválasztjuk a megfelelő tételnél lévő hivatkozást, és beszurjuk a hivatkozás végére: Nölke, A., & Vliegthart, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, 61(4), 670–702. <https://doi.org/10.1017/S0043887109990098>

Ne feledkezzenek meg a beszúrt hivatkozás hiperhivatkozásként való megjelöléséről a kéziratban!

A CrossRef-nél regisztrált DOI növeli a cikkek láthatóságát, könnyíti az adott, kapott hivatkozások összeszámlálását!